

УДК 37.091.4 (477.53) (091)

ВАЛЕНТИНА ШПАК
(Полтава)

ЧУТІВСЬКА ТРУДОВА КОЛОНІЯ «ПІОНЕР» ІМЕНІ 1 ТРАВНЯ»: ІСТОРИЧНИЙ НАРИС

Здійснено екстраполяцію педагогічного досвіду видатного українського педагога і письменника А.С. Макаренка на реабілітаційно-педагогічну роботу, що проводилась у 20-і роки минулого століття в Чутівській трудовій колонії на Полтавщині.

Ключові слова: трудова колонія, моральна зіпсованість, дефективні діти, ремісничі майстерні.

Реалії сучасного суспільно-політичного та економічного життя країни, критична соціальна ситуація, що позначена невпинним зростанням кількості соціальних сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, поширенням злочинності серед неповнолітніх та багатьма іншими негативними явищами, у які втягується підростаюче покоління, змушує педагогів звертатися до прогресивного світового і, у першу чергу, вітчизняного досвіду виховання. У цьому контексті посилюється значення історико-педагогічних досліджень, які репрезентують цінний досвід вирішення цих проблем і можуть прислужитися для організації реабілітаційно-педагогічного процесу з різними категоріями неповнолітніх, яких прийнято називати «важкими», «важковиховуваними».

Підготовку даної статті ініціювала та безвихідь, у якій опинилися вихованці сучасних дитячих будинків, закладів інтернатного типу, учні загальноосвітніх навчальних закладів, що пояснюється ігноруванням провідного принципу як педагогічної теорії та практики, так і реабілітаційної педагогіки – гармонійного поєднання розумового, морального і трудового виховання підростаючого покоління. Практика зарубіжних і вітчизняних виправно-виховних закладів попередніх століть, з однієї сторони, а також праці провідних науковців (Г. Ващенко, А. Макаренка, В. Сороки-Росинського, В. Сухомлинського та ін.) і доробок сучасних дослідників (В. Оржеховської, В. Синьова, В. Толстоухової та ін.), з іншої, підтверджує, що марнування часу, байдкування, лінощі, бродяжництво мають своїм гірким наслідком порушення соціальної адаптації неповнолітніх, утруднення навчальної діяльності, проблеми поведінки.

У цьому контексті в зовсім новому ракурсі перед нами постає творча спадщина А. Макаренка, актуальність і значущість якої не може бути втрачена. Більше того, велич ідей видатного українського педагога і письменника набуває особливого значення, якщо спробувати екстраполювати умови, у яких розкривався його педагогічний талант, на сучасну «третю хвилю», що підняла на поверхню безліч проблем соціального виховання. Безумовно, цінність досвіду А. Макаренка значно посилиться, якщо брати до уваги практичні спроби втілення в життя знедолених дітей тих ідей, які пройшли перевірку часом і є яскравим підтвердженням зроблених ним припущень.

Таким підтвердженням може стати діяльність Чутівської трудової колонії, що функціонувала на Полтавщині майже водночас із трудовою колонією імені М. Горького і

своїми досягненнями яскраво підтверджує правомірність ідей А. Макаренка. Чутівська трудова колонія на Полтавщині розмістилась у двох маєтках колишніх поміщиків Дурново і Лямпицького. У першому маєтку в с. Чутове утримувалися діти віком до 12 років, а в другому, обік села Черняківки (у 6 верстах від Чутова), – діти віком від 12 до 17 років.

Колонія була утворена на базі колишнього дитячого будинку, що згодом розширився і водночас набув нового напрямку і форм виховної діяльності. З архівних документів відомо, що Чутівський дитячий будинок як установа системи соцвиху відкритий у 1920 р., але жодних документів, які б мали засвідчити специфіку його функціонування, не лишилося. Натомість відомо, що цей надзвичайно великий будинок у дореволюційний період був палацом поміщиків Дурново. З 1 жовтня 1922 р. дитячий будинок був реорганізований на трудову колонію. Новостворений заклад переповнювали брудні, голодні, хворі діти, які залишилися сиротами внаслідок громадянської війни або втекли з інших регіонів країни і мали статус біженців

За твердженням першого директора трудової колонії Жорняка, це були духовно зіпсовані діти, моральний і фізичний занепад яких продовжувався навіть у стінах колонії. Жажливе становище цих дітей додатково ускладнювала відсутність кваліфікованих педагогічних працівників, а ті, хто мав опікуватися знедоленими дітьми, удавалися до експлуатації дитячої праці та по-шахрайськи обкрадали їх. Повна відсутність виховного впливу, продуктів харчування, одягу, взуття, постільної білизни, посуду на фоні жахливих санітарно-гігієнічних умов призвели до поширення серед дітей сипного і брюшного тифу, корости, екземи та інших інфекційних захворювань, що забрали не одне дитяче життя.

До яких масштабів дійшло голодування, можна уявити з такого прикладу. Одного разу після отримання хлібних пайків вихованці уклали парі: хто з'їсть жменю клопів, тому всім гуртом скинуться по шматку хліба. Один хлопчик, не вагаючись, швидко наловив потрібну кількість паразитів, якими кишіли дитячі кімнати, але про те, що сталося далі, здогадатися неважко.

Холод примушував дітей триматися своїх кімнат, де вони спали на розкиданій по підлозі, невідомо коли принесеній соломі, що перетворилася на суміш інею, паразитів і нечистот. Під кінець 1922 р. майже ніхто з дітей уже не підводився зі своїх імпровізованих ліжок.

Щоб урятувати від остаточного занепаду дитячу устанovu і вирвати ще живих дітей з обіймів смерті, старих працівників звільнили, а новий склад вихователів рішуче повів боротьбу з усіма пошестями, уособлюючи в собі водночас і педагогів, і лікарів, і санітарів. Доглядаючи за хворими дітьми, дорослі поступово заражались самі, тому ті, хто ще тримався на ногах, мусив устигати доглядати не лише за дітьми, але й за хворими вихователями. Ті з дорослих, які поступово видужували, відразу ж знову бралися до роботи, хоча самі були настільки слабкими, що ледве трималися на ногах.

Невпинний плач дітей, стогін дорослих наповнювали будинок, що перетворився на суцільний заразний барак, а сторожі й місцеві мешканці навіть боялися наблизитися до нього, лише хрестилися та обходили осторонь.

Завдяки самопожертві вихователів, під кінець квітня 1923 р. не лишилося жодного хворого. У той же час, доводилося звертати увагу на необхідність розв'язання інших завдань: придбання для закладу сільськогосподарського реманенту, одягу, взуття, палива, а також продуктів харчування для виснажених дітей. До того ж, продукти харчування, що їх відпускав окрвиконком, не задовольняли всіх потреб за обсягом і якісним складом, а такі, як картопля, капуста, молоко, яйця, сало, смалець, овочі взагалі були відсутні.

Щоб налагодити продуктове постачання, педагогічний колектив дитячого будинку звернувся до громадськості з проханням про допомогу. Основним аргументом при цьому

було те, що «в дітях – наше майбутнє», що «їх інтереси – понад усе, а не після всього», і «навіть здобутки революції можна занепасти, якщо індивідуально ставитися до виховання дітей» [3]. І допомога не забарилася: від приватних громадян надходили гроші, продукти, а завідувач Артемівського цукрового заводу особисто взявся патрунувати 14 дітей. Певний прибуток давали збори від вистав та інших заходів. Проте педагогам і вихованцям самим доводилося багато працювати не покладаючи рук. Задоволення основних потреб, що торкалися харчування, поступило іншим, і з березня 1923 р. у дитбудинку вже був власний театр, на сцені якого влаштовувалися дитячі вистави-концерти. Натомість стогону і плачу в приміщеннях лунала весела пісня, дзвеніли дитячі голоси.

Здавалося б, уже можна було приступати до реорганізації дитбудинку на трудову колонію, але педагогічний колектив не хотів випереджати події, а навпаки: закріпити відбиті у хвороб і голоду позиції. Діти займалися переважно малюванням, співали, розучували вірші або ролі з дитячих п'єс. Часто вони збиралися, щоб послухати оповідання, які їм читали дорослі. Як тільки настала тепла погода, розпочалися невеличкі екскурсії на річку та луки, заняття гімнастичними вправами. Так ішло життя установи до кінця квітня 1923 р. Діти поступово усвідомили ту глибоку довіру, що відносно них виявляли вихователі, відчували дбайливе піклування про охорону своїх прав та інтересів. Разом із цим усвідомленням у дитячих душах росла повага до педагогів, моральні дефекти поступово згладжувалися, а дитячо-дорослий колектив згуртовувався в одну велику сім'ю.

Довіра, що запанувала між педагогами і вихованцями, наповнила бадьорим настроєм усю атмосферу будинку. Особливе піднесення відчувалося 30 квітня на перших загальних зборах нової організації «Піонер» з нагоди підготовки до святкування 1 травня і планування літньої компанії. Наприкінці зборів було прийнято одностайне рішення про реорганізацію «Піонера» на трудову колонію і присвоєння їй ім'я «1 травня». Наступного дня діти, одягнуті у святкове вбрання, під власними червоними прапорами рушили на урочистий парад, у якому брали участь тисяча громадян місцевого населення і представники всіх організацій Чутівського району. Цей день для вихованців мав подвійне значення: міжнародне свято і власне дитяче. Адже вся громадськість дізналася про існування трудової колонії «Піонер» імені 1 травня».

День закінчився літературно-вокальним вечором, на якому були присутні представники різних організацій і діти з усіх чутівських шкіл. Найбільша зала не змогла вмістити всіх бажаючих послухати дитячу гру і співи; багато з тих, хто нещодавно десятою дорогою обминав сумнозвісний будинок, затамувавши подих стояли за дверима в коридорі. Ніхто вже не впізнавав коростявих, брудних і хворих дітей, оскільки бачили на сцені здорову, чисто одягнуту веселу дітвору, яка залюбки виконувала веселий пісенний репертуар. Від минулого жаху не залишилося жодного сліду, натомість бадьоро залунала гасло вихованців: «Нумо до праці берись!»

На цей час у трудовій колонії налічувалося 30 дітей віком понад 12 років – перших розвідників на шляхах, що вели до нового життя. Гуртом було визначено і мету новоствореного закладу: здійснити переворот усіх тих умов, що лишилися, а головне – не слід чекати, поки трудовий метод запрацює сам, а взяти у свої руки працю і використати через неї знання, покращити її, розвинути, зробити легкою і веселою, здобути через неї нові вміння. Звідси були сформульовані й основні принципи трудового життя колонії: досить триматись одних книжок; годі через них знайомитись із життям тварин і рослин; підійдемо безпосередньо до природи, щоб побачити, почути і зіткнутися з нею; навчимося працювати, щоб стати досвідченими робітниками і раз назавжди покінчити з ледарством, що може запанувати як хвороба, загрожуючи добробуту.

Поступово виокремився напрям функціонування новоствореного закладу – реміснична діяльність із сільськогосподарським ухилом. Орієнтація ж на роботу в полі, саду, на городі мала значну перевагу перед іншими видами трудової діяльності, оскільки водночас міцно пов'язувала роботу з навчанням. Крім того, у розумінні педагогічної науки, жодна інша галузь не може так легко і швидко перевести в життя трудові процеси. Адже дитина працює на лоні природи, знайомиться з її явищами, пробує змагатися з нею і водночас учиться любити її, цінувати труд, відчувати перевагу колективної праці над індивідуальною. У боротьбі з перешкодами діти відчували в собі мужніх борців, які, відкинувши спосіб існування за рахунок чужої праці, загартовувалися в атмосфері любові до своєї праці.

Виходячи з близької перспективи переїзду до нового приміщення, що мала розгорнутися незабаром, і після проведення педагогічної наради колоністи вирушили до маєтку неподалік від села Черняківки. Організаторські функції в новому приміщенні за відсутності технічних працівників і обладнання на себе взяли вихователька Григорович і діловод Жорняк як фахівець із садівництва і городництва. Решта вихователів відмовилися переходити до нового будинку, побоюючись, що не впораються з важкою фізичною працею.

Григорович і Жорняк наступного ж дня розпочали підготовку нового будинку до розміщення в ньому педагогічних працівників і вихованців. Підготовчі роботи полягали, по-перше, у тому, щоб очистити помешкання і подвір'я від бруду, дезинфікувати його, зробити ремонт, а, по-друге, пристосувати його до змінених вимог.

Після завершення ремонтних робіт колоністи дружно вирушили на нове місце, залишивши стіни, у яких колись не вистачало сил навіть на існування. У перший же день колоністи ознайомилися з місцевістю і, зорієнтувавшись, провели засідання, на якому склали план подальшої роботи. Дружно приступили до роботи на городі, зайнялися розбивкою площі під оранку, сіянку, посадку. Водночас велися роботи в саду площею 10 десятин: сад очистили від старого гілля, обмазали стовбури дерев для знищення шкідників, обкопали їх. Два тижні дітям довелося боротися з гусінню, збираючи її руками у відра, оскільки ані отрути, ані засобів для обприскування нею дерев не було. Після цього зібраних шкідників спалювали на багатті, розведеному обабіч садка. Водночас читалися лекції про шкідників, проводилося спостереження за ними. Для цього кілька зібраних шкідників посадили у скляні банки, годували листям з дерев і спостерігали за перехідними стадіями їх розвитку. Окремих шкідників препарували для поповнення експонатів музею колонії.

Сільськогосподарські роботи перемежовувалися лекціями, бесідами, піснями і щирими розмовами, а в дні відпочинку педагоги організовували екскурсії в поле, до лісу, де знайомили дітей із природою, заодно збираючи гриби, ягоди та експонати для музею, поповнюючи ними відділи ентомології, орнітології, ботаніки й інші. Які саме роботи виконувалися щодня, фіксувалося в окремих щоденниках, на підставі яких потім робився колективний звіт, який завідувач колонії додавав до своїх докладів.

Непомітно колектив вихованців виріс до 150 осіб, силами яких наприкінці літа було зроблено сушилку для плодів, що дозволило застатися фруктами до нового врожаю. Надлишок врожаю продавався, а на виручені кошти купували мануфактуру, мило, гас, нитки, гвіздки та інші необхідні в господарстві речі. Крім того, колоністи розвели свиней, курей, качок, гусей і навіть придбали сім вуликів із бджолами, щоб наступного року мати власну пасіку і розширити знання в галузі бджільництва.

У числовому відношенні сільськогосподарські здобутки колонії можна представити так:

- садівництво – площа 10 десятин;
- городництво – 2 десятини;
- полеводство – 30 десятин (здано в оренду);

- цукрова плантація – 1 десятина;
- баштан – 1,5 десятини;
- рибальство (ставок) – $\frac{3}{4}$ десятини;
- птахівництво: курей – 100 штук; качок – 12 штук; гусей – 5 штук;
- бджільництво – 7 вуликів;
- скотарство – свині, корови, воли, коні.

Для того, щоб не перевтомлювати дітей, 30 десятин орної землі на 3 роки здали в оренду, а решта території оброблялася виключно колоністами разом із вихователями. Ще однією перевагою трудової колонії можна вважати наявність чоботарні, у якій відповідному ремеслу навчалися 7 вихованців. Крім того, окремі хлопці плели кошики й відвідували сусідню кузню, допомагаючи ковалю. Дівчата займалися вишивкою, шиттям рушників, наволочок, плетінням шарпеток, рукавиць.

Якщо говорити про долю Чутівського приміщення, то там розмістився дитячий будинок із малечею, у якій виділено було кілька груп: дошкільна, підготовча, дві групи переростків (неграмотних дітей). Заняття з дітьми проводили вихователі згідно з вимогами класно-урочної системи, при цьому кожен педагог працював за індивідуально складеною програмою. Слід зауважити, що педагогічний колектив дитбудинку не мав таких досягнень у навчанні грамоти, як у трудовій колонії, що пояснюється багатьма причинами: недостатньою кваліфікацією персоналу; частими і тривалими відпустками основних вихователів, під час яких вихованням займалися їх помічники; упродовж літа в дитбудинку постійно прибували нові діти з ліквідованих Мінівського, Бабічевського і Василівського дитбудинків, а також явно «дефективні» діти з Андріївського, Павленківського та інших дитбудинків. Ситуацію в Чутівському дитбудинку ускладнювали близькість ринку, де діти, які ще не забули досвід вуличного життя, знаходили собі розраду, місцевість (низина з малярійним болотом), тіснота на подвір'ї та відсутність відкритого простору.

Ураховуючи недоліки, що заважали раціональній організації виховного процесу в Чутівському дитбудинку, на педагогічній нараді колективу трудової колонії в Черняхівці було прийнято рішення про переведення дитбудинку з Чутова у відповідні умови. Такі умови були знайдені на відстані однієї версти від Черняхівської трудової колонії. Помешкання на території в 4 десятини, що належало Чутівській цукроварні імені тов. Артема і назване «Софіївка» могло прийняти 60-70 дітей. Реорганізація дитячого будинку відбулася на тих самих засадах (поєднання навчання із працею), на яких функціонувала трудова колонія. Зазначимо, що загальний контингент черняхівських колоністів становив 35 дітей, чутівських – 120.

Крім організації навчальної і трудової діяльності в обох колоніях проводилася масштабна позакласна виховна робота завдяки діяльності літературного, співочого, драматичного і природознавчого гуртків. На високому рівні здійснювалося самоврядування, про що свідчить діяльність черняхівської організації «Піонер» та чутівської організації «Юний Спартак».

Таким чином, практика поєднання розумового, морального і трудового виховання в Чутівській трудовій колонії «Піонер» імені 1 травня» підтвердила ідеї, сформульовані свого часу А. Макаренком: організована дитяча праця необхідна будь-де – і в саду, і на городі, і в полі, а форма її організації сама продикує нагальну необхідність змагання за отримання кращих результатів; дитина інстинктивно тягнеться до природи, тому не скористатися її близькістю є помилкою; природа надає багатий науковий і практичний матеріал для опрацювання, тому справа педагога – систематизувати його, надати дітям вичерпні відповіді на всі запитання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Об утверждени акта передачи Черняковской детской колонии Писаревщанской детской трудовой колонии. 13 августа 1925 г. – ГАПО. – Ф. Р-363. – Оп. 1. – Ед. хр. 59. – С. 101.

2. О ликвидации детского дома в Чутове и роаспределении детей по детским домам Полтавского округа. 2 апреля 1924 г. – ГАПО. – Ф. Р-363. – Оп. 1. – Ед. хр. 28. – С. 155.

3. О переводе Черняковской детской колонии в Писаревщанскую трудовую колонию и ликвидации Черняковской детской колонии. 2 июля 1925 г. – ГАПО. – Ф. Р-2068. – Оп. 1. – Ед. хр. 197. – С. 112.

4. О состоянии Миновского и Чутовского детских домов Полтавского уезда. 29 июля 1922 г. – ГАПО. – Ф. Р-1503. – Оп. 1. – Ед. хр. 58. – С. 115.

5. О состоянии Черняковской детской колонии. 19 ноября 1924 г. – ГАПО. – Ф. Р-1503. – Оп. 1. – Ед. хр. 320. – С. 360.

Валентина Шпак

ЧУТОВСКАЯ ТРУДОВАЯ КОЛОНИЯ «ПИОНЕР» ИМЕНИ 1 МАЯ»: ИСТОРИЧЕСКИЙ ОЧЕРК

Экстраполируется педагогический опыт выдающегося украинского педагога и писателя А.С. Макаренко на реабилитационно-педагогическую работу, которая проводилась в 20-х годах прошлого столетия в Чутовской трудовой колонии на Полтавщине.

Ключевые слова: трудовая колония, ремесленная мастерская, нравственная запущенность, трудновоспитуемые, дефективные дети.

Valentina Shpak

CHUTOVO LABOUR COLONY «PIONEER» NAMED AFTER MAY, 1ST»: THE HISTORICAL SKETCH

The author extrapolates the pedagogical experience of an outstanding Ukrainian teacher and writer A.S.Makarenko for rehabilitation-pedagogical work which was spent in 20th years of the last century in Chutovo labor colony in Polava region.

Key words: a labor colony, a craft workshop, moral neglect, difficult, defective children.

Одержано 11.02.2009 р., рекомендовано до друку 17.04.2009 р.